

УДК 811.111-26

СПЕЦИФІКА ЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ОЦІННОЇ ЛЕКСИКИ

Хачпанова І.В., Козуб Л.С.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті висвітлено особливості та роль емоційно-оцінної лексики, визначено поняття оцінки та проаналізовано її роль в структурі слова. Досліджено специфіку оцінки, виявлено її типи та структуру. Проаналізовано проблему взаємодії суб'єкта з об'єктом, розглянуто поняття оцінки як явища модальності.

Ключові слова: оцінність, денотат, конотат, емотивність, експліцитність.

Постановка проблеми. Ще на початку XIX ст. Вільгельм фон Гумбольдт відзначав, що мова як діяльність людини пронизана почуттями. З того часу, як лінгвісти почали вивчати мову в тісному зв'язку з людиною, в тому числі і її емоції, це питання здається вже вичерпаним. Проте незважаючи на практично різностороннє та глибоке студіювання в лінгвістиці таких понять, як «емоційність», «емотивність», «оцінність», «конотативність», «експресивність», в деяких працях їх продовжують вживати як синоніми, і не дивно, адже всі ці поняття – виразники суб'єктивної думки мовця, яка може стосуватися предмета мовлення, ситуації, опонента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, С. Л. Рубінштейн розглядає мислення як сукупність інтелектуального та емоційного, а емоцію – як сукупність емоційного та інтелектуального, при цьому суттєва різниця полягає у переважанні того чи іншого компоненту [7, с. 13]. Емоції є частиною інтелекту людини, а формування свідомості відбувається в процесі емоційної діяльності. Більше того, доведено, що емоційно-забарвлена інформація в процесі запам'ятовування засвоюється швидше, порівняно з нейтральною, оскільки у процесі активізації емоційної пам'яті «пожвавлюються емоційні залишки того, що переживала людина раніше, тобто відбувається перенесення його емоційного досвіду з однієї ситуації в іншу» [6, с. 33].

Багато вчених дотримуються думки про те, що емоції є довербальним компонентом пізнання. У. Грей зазначає, що все пізнання кодується емоціями, і цю точку зору підтримують психолінгвісти, стверджуючи, що не існує емотивно-нейтральної лексики, а вся мова емотивна. Емоція, інтелект та мислення – це до певної міри неподільна єдність, до того ж сьогодні деякі вчені визнають теорію існування емоційного інтелекту, яка набуває широкої популярності серед психологів та соціологів. Емоційний інтелект – здатність людини не просто виразити певну емоцію, а застосувати її відповідно до ситуації і усвідомлювати сенс своїх емоцій та інтенцій оточуючих [9, с. 17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Емоційна складова забарвлює значення слів, надаючи ефективності втіленню думки та експресивності висловлюванню. Взаємодія емотивності з категоріями оцінності та експресивності на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки набуває все більшої актуальності, оскільки і до сьогодні проблема спорідненості та відмінності їх сутності та ролі у мові залишається спірною та нерозв'язаною. Переважна більшість лінгвістів визнають нерозривний зв'язок емотивності з оцін-

ністю та її фундаментом – оцінкою, що постає актуальним питанням у межах досліджень таких наук, як філософія, психологія, логіка, лінгвістика. Сутність мовної і мовленнєвої оцінності, особливості її прояву та класифікація й досі є предметом дискусій лінгвістів.

Дискусії, перш за все, стосуються ототожнювання таких понять, як «оцінність» та «оцінка». Ці поняття істотно відрізняються тим, що оцінність є суто мовною категорією, а оцінку можна розглядати як категорію логіки. Відповідно до цього, диференціація мовної оцінності та екстралінгвальної оцінки є суттєвою. Оцінка належить до сфери свідомості людини і є результатом формування цінностей, які набувають аксіологічної значущості, перетворюючи саму оцінку на аксіологічну категорію. Як аксіологічна категорія, оцінка безпосередньо пов'язана з номінативною та комунікативною функціями мови, і тому /оцінка/ є антропоцентричною та універсальною категорією, яка сприяє формуванню національної специфіки сприйняття світу [3, с. 55].

Мета статті. Основною метою статті є визначити поняття оцінки, проаналізувати її класифікацію, визначити її структуру та висвітлити основні групи оцінних значень.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою особливістю будь-якої оцінки є обов'язкова присутність у ній суб'єктивного фактору, що завжди взаємодіє з об'єктивним: «Оцінка міститься всюди, де відбувається зіткнення суб'єкта пізнання з об'єктивним світом» [4, с. 27].

Оцінка як мовна категорія, заснована на аксіологічній константі, реалізується у мові за допомогою різних лінгвістичних засобів – морфологічних, лексичних та синтаксичних, узагальненого інваріантного значення схвалення/несхвалення дій, процесів, явищ, фактів тощо.

Відомо багато дефініцій поняття оцінки, серед яких оцінку визначають як «суспільно закріплене ставлення носіїв мови (гарний – поганий, добре – погано) до позамовного об'єкта й до фактів мови та мовлення» [8, с. 22]. З іншого боку, Т. А. Космеда обґрунтовує природу оцінки з точки зору семантики: «оцінка – це категорія, що об'єднує всі засоби, які має сучасна мова у своєму розпорядженні для категоризації й позначення розмаїття оцінних значень, що мотивовані зв'язками між мовцем і дійсністю» [5, с. 31].

Оцінка відіграє важливе значення в структурі значення слова. Вона може виступати в якості складової денотату або конотату, а також може існувати в обох аспектах лексичного значення слова.

Висловлюючи своє позитивне або негативне ставлення до явищ дійсності, мовець надає певної

оцінки. Розглядаючи поняття оцінки в структурі слова, передусім, варто зазначити, що вона нерозривно пов'язана з емотивним компонентом конотації, який вкладає в себе і раціональну, і емоційну оцінку. Значна частина оцінної лексики потенційно зв'язана з емотивним компонентом. Іншими словами, будь-які явища, предмети чи поведінка оточуючих надходять у свідомість людини крізь призму оцінки. Синтаксичний рівень характеризується наявністю конотацій, які є індикаторами відношень мовних оцінних одиниць та існуючого позамовного об'єкта, явища та мовця. Конотативна інформація є результатом мовленнєвого процесу і виникає завдяки актуалізації експресивно-синтаксичних конструкцій. Вона інтенсифікує вплив на реципієнта та є фундаментом для появи емоційно-оцінного ставлення до певного предмета, події чи стану.

Досліджуючи специфіку оцінки, С.С. Хидекель та Г.Г. Кошель запропонували класифікацію, засновану на ставленні суб'єкта до об'єкта оцінки й оцінній кваліфікації останнього [8, с. 41]. Відповідно до цієї класифікації, дослідники виділяють три види оцінки:

1. Раціональна оцінка, заснована на логічних судженнях і визначається на основі характеристик, властивих денотату (*traitor* – *зрадник*, *gangster* – *гангстер*). Шкала раціональної оцінки має вид опозиції «норма»/ «не норма» яку можна продемонструвати протиставленнями «доречно»/ «недоречно», «правдиво»/ «неправдиво», «добре»/ «зле» тощо. Раціональна оцінка або оцінка у денотаті зазвичай виражена у дефініції. Маркери оцінювання у дефініції поділяються на дві містки категорії: «добре» і «погане». Вибір слів обумовлюється наявністю семи «хороший»/ «поганий» у значенні слова. В результаті аналізу можна виділити дві групи слів: 1) безпосередньо оцінні слова (маркер оцінки знаходиться в самій дефініції, наприклад: а) *pig* – *свиня* – *domestic and wild animal* – *свійська або дика тварина*; б) *dirty, greedy or ill-mannered person* – (розм.) *гидка, жадібна, невихована людина*); 2) похідні оцінні слова (для виявлення оцінки потрібні подальші перетворення дефініції, наприклад: *loafer* – *нероба* – *a lazy person, idler* – *idle, inactive, motionless, do-nothing*; *нероба* – *ледачий, неактивний, нерухливий, той, хто нічого не робить*).

2. Оцінка, орієнтована на емоційне ставлення до предмета оцінки мовця. Через відсутність конкретного визначення емоцій та їх різнобарв'я емоційно-оцінна шкала має узагальнений вигляд. Основною опозицією шкали є протиставлення «засудження/ схвалення», що імплікує трансформовану оцінку «плюс/мінус». Класифікація емоційної позитивної оцінки також передбачає виділення таких підтипів: 1) пестливість (частіше за все стосується жінок, дітей, наприклад, *birdie* – *пташечка*); 2) пустотливість (*rolypoly* – *пампушечка (про товсту людину)*); 3) захоплення (*virtuoso* – *віртуоз*); 4) схвалення, співчуття (*belle* – *красуня*); 5) жартівливість (*lord* – *жарт.: володар (про чоловіка)*). Тип емоційної негативної оцінки можна продемонструвати у вигляді наступних оцінок: 1) осудлива (*cad* – *грубіян*); 2) зневажлива (*brat* – *шибеник*); 3) знищувальна (*timmy* – *коричнева фарба, негритянка*); 4) презирлива (*sirrah* – (презирл.) *пане*); 5) лайлива (*witch* – *відьма*); 6) образлива (*darkey* – *темношкірий*). У сучасних лінгвістичних працях відмічається, що на даному етапі досліджень спостерігається

розрив між широкою шкалою емоційних оцінок з відтінками від пестливості до зневажливості та лексикографічною практикою, в ході якої укладачі словників узагальнюють різні емоції, об'єднуючи їх однією ремаркою (наприклад, такі емоції, як зневага, приниження маркуються словом *derogatory* – зневажливо). Таким чином, емоційно-оцінна шкала, подана у словниках, не є вичерпною і доцільним буде створювати більш розгалужену систему позначень для фіксування різних емоцій [2, с. 11].

Оцінка може бути реалізована по-різному в структурі значення слова: вона може виступати складовою денотата (*beauty* – *краса*, *criminal* – *злочинець*) або конотації (*crumb-bum* – *гнида пузата*, *pussy (voice)* – *вкрадливий голос*), тобто щодо одних сфер діяльності суб'єкт актуалізує установки логічного сприйняття, щодо інших – чуттєво-образного. Однак, у тому випадку, коли судження та переживання знаходяться в органічній єдності, йдеться про раціонально-емоційний тип оцінки (*mug* – *простак*) [2, с. 13]. Слова можуть вступати в антонімічні відношення, засновані на оцінці: *beauty* – *ugliness*, *краса* – *потворність*. Однак антонімічні зв'язки не обов'язково базуються на опозиції негативної та позитивної оцінок, позитивна оцінка часто може протиставлятися її відсутності. Наприклад: 1) *famous* – *видатний, experienced (actor, poet)* – *вправний, досвідчений*, 2) *young* – *молодий, beginner* – *початківець, inexperienced (actor, poet)* – *невправний* – другий ряд слів заперечує меліоративну (позитивну) оцінку слів першого ряду, але не вносить пейоративності (негативного відтінку) у значення, демонструючи лише відсутність меліоративності.

Оцінку можна розглядати як один з видів модальності, який накладається на дескриптивне наповнення мовного вираження. До складу висловлювань з оцінним компонентом або іншими видами модальності входить дескриптивна складова та недескриптивна, тобто модальна, причому перша описує декілька можливих варіантів стану речей, а друга лише висловлює дещо з цього приводу. Оцінювальна модальність визначається висловленням в цілому, а не окремими його елементами і є компонентом висловлення [3, с. 26]. Так, наприклад, можна висловити схвалення чи несхвалення явищ, подій, предметів, кваліфікувати їх реалізацію як фізично неможливу або ж стверджувати, що вона має місце.

До структури оцінки входять суб'єкт, оцінне ставлення та об'єкт. Така структура передбачає наявність імпліцитних та експліцитних елементів. Так, наприклад, об'єкт оцінки зазвичай буває вираженим, у той час, як оцінна шкала та стереотипи, які виникають при формуванні абсолютних оцінок у свідомості мовця, не знаходять безпосереднього мовного вираження. Суб'єкт оцінки іноді ідентифікується, але часто визначається на основі форми оцінного висловлювання та контексту. Оцінна модальна рамка включає в себе такі елементи: ті, що виражені експліцитно (об'єкт оцінки), імпліцитні елементи (шкала оцінок, оцінний стереотип, аспект оцінки) та елементи, які реалізуються як експліцитно, так й імпліцитно (суб'єкт оцінки, аксіологічні предикати, умотивованість оцінок) [3, с. 17].

Проблема взаємодії суб'єкта з об'єктом оцінки завжди була дискусійним питанням серед лінгвістів. Тому саме ця проблема стала підґрунтям для розробки класифікації частково-оцінних значень,

запропонованої Н.Д. Арутюновою. Як зазначає дослідниця, оцінка вибудовує особливу, відмінну від природної, таксономію об'єктів та подій. Серед частково-оцінних значень лінгвіст виокремлює три групи, до яких входять п'ять підгруп.

До першої групи належать сенсорні оцінки, які диференціюють на:

1. сенсорно-смакові оцінки: *pleasant* – *приємний*, *delicious* – *смачний*, *attractive* – *привабливий*, *fragrant* – *ароматний*;

2. психологічні: інтелектуальні (*interesting* – *цікавий*, *fascinating* – *захопливий*); емоційні (*joyful* – *радісний*, *desirable* – *бажаний*).

Друга група – абсолютні оцінки:

1. естетичні оцінки, які базуються на поєднанні сенсорних та психологічних: *beautiful* – *красивий*, *wonderful* – *чудовий*.

2. етичні оцінки, які відображають певні етичні норми: *moral* – *моральний*, *kind* – *добрий*, *virtuous* – *порочний*.

До третьої групи включають раціоналістичні оцінки, пов'язані з практичною діяльністю людини. Серед них виокремлюють:

1. утилітарні: *useful* – *корисний*, *harmful* – *шкідливий*;

2. нормативні: *right* – *вірний*, *normal* – *нормальний*, *healthy* – *здоровий*;

телеологічні: *efficient* – *ефективний*, *successful* – *успішний*, *wasteful* – *марний* [1, с. 18].

Висновки і пропозиції. Таким чином, оцінка як складова вияву емоційності в мові залишається актуальним питанням та предметом досліджень у філософії та лінгвістиці, що обумовлено складністю формування оцінки, сутністю ціннісних орієнтирів та особливостями семантизації емотивно-оцінних одиниць. Вираження оцінки простежується на різних мовних рівнях. Оцінність у лінгвістиці розглядають як вираження позитивної чи негативної характеристики явищ, предметів чи дій. Особливий інтерес дослідників та лінгвістів до проблем оцінної семантики й емотивної лексики зумовлений насамперед тим, що оцінне значення втілено в конкретні мовні структури – наявні цілі шари лексики, призначені для вираження оцінки. Досліджуючи оцінну лексику, лінгвісти розробляють класифікації, засновані на різних параметрах оцінності, серед яких найбільш поширеним підходом до вивчення оцінної лексики є дослідження з точки зору відношень об'єкта та суб'єкта.

Список літератури:

1. Арутюнова Н.Д. Проблемы структурной лингвистики / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1984. – 132 с.
2. Бессонова О.Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова (на м-лі іменників-назв особи в англійській, французькій та українській мовах): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / О.Л. Бессонова. – Донецьк: Вид-во ДНУ, 1995. – 22 с.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 1985.
4. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г.В. Колшанский. – М.: URSS: КомКнига, 2005. – 232 с.
5. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 305 с.
6. Пенфилд У. Речь и мозговые механизмы / У. Пенфилд, Л. Робертс. – М.: Медицина, 1964. – 264 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Изд-во Питер, 2002. – 720 с.
8. Хидекель С.С. Природа и характер языковых оценок / С.С. Хидекель, Г.Г. Кошель // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. – Воронеж: Узд-во Воронеж. ун-та, 1983. – С. 11-16.
9. Gray W. Emotional-Cognitive Structuring: A New Theory of Mind [Text] / W. Gray // Forum for Correspondence and Contact. – 1973. – Vol. 5. – P. 1-6.

Хачпанова И.В., Козуб Л.С.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

СПЕЦИФИКА ЗНАЧЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ОЦЕНОЧНОЙ ЛЕКСИКИ

Аннотация

В статье освещены особенности и роль эмоционально-оценочной лексики, определено понятие оценки и проанализирована ее роль в структуре слова. Исследована специфика оценки, выявлено ее типы и структуру. Проанализирована проблема взаимодействия субъекта с объектом, рассмотрено понятие оценки как явления модальности.

Ключевые слова: оценочность, денотат, коннотат, эмотивность, эксплицитность.

Khachpanova I.V., Kozub L.S.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

MEANING SPECIFICITY OF EMOTIONAL AND EVALUATIVE VOCABULARY

Summary

The article highlights the features and role of the emotional and evaluative vocabulary, defines the concept of evaluation and analyzes its role in the structure of the word. The peculiarity of the evaluation has been studied, its types and structure have been identified. The problem of interaction between the subject and the object is analyzed, the concept of evaluation as a phenomenon of modality is considered.

Keywords: estimation, denotate, connote, emotionality, explicitness.